

Kovács Máté mint a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója

Korompay Gáborné

Az előadás az 1996. október 28-29-én, Debrecenben tartott Kovács Máté-emlékülésen hangzott el, melyet a neves könyvtártudós születésének 90. évfordulója alkalmából rendezett a Kossuth Lajos Tudományegyetem. Az előadásokat a KLTE könyvtár rövidesen közreadja. Az alábbiakban olvasható tanulmánnyal tisztelegni szeretnénk Kovács Máté emlékének. (A szerk.)

1982-ben, *Kovács Máté* halálának 10. évfordulója alkalmából a debreceni emlékülésen csak érintőlegesen esett szó arról, hogy Kovács Máté hét esztendőn át a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója volt. Jelenléte döntő fontosságú hét év volt a könyvtár történetében.¹ A következőkben arra teszek kísérletet, hogy elsősorban az Egyetemi Könyvtár Irattárában található egykorú dokumentumokra alapozva, részletesebb ismertetést adjak ezekről az évekről.²

Kovács Máté 1949 áprilisában került a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatói székébe.³ Ezt megelőzően, évek óta húzódó igazgató-válsággal küzdött az intézmény.⁴ *Nyireő Istvánt*, aki 1928-tól vezette a könyvtárat, s nagy érdemeket szerzett a központi épületben létrehozott könyvtár tervezésében és felszerelésében, 1945 után az igazoló bizottság áthelyezésre ítélte, s nem térhetett vissza Debrecenbe. Ekkoriban jelentkezett szolgálatételre az egyetemnél *Kondor Imre*, aki Kassáról érkezett könyvtárvezetői tapasztalatokkal, s az Egyetemi Tanács megbízásából átvette a könyvtár vezetését, de miután 1946-ban nemzetgyűlési képviselőnek választották, gyakorlatilag nem sok ideje maradt foglalkozni a könyvtár ügyeivel. A bizonytalan politikai helyzetben nem akart lemondani igazgatói állásáról, ezért a Könyvtári Bizottság javaslatára az egyetem vezetése *Hankiss János* professzort kérte fel az igazgatói teendők ideiglenes ellátására.⁵

A Debreceni Egyetemi Könyvtár a II. világháború alatt és után igen nehéz helyzetbe került: munkatársai a helyettes igazgató kivételével elmenekültek. 1945 tavaszán két fiatal diplomás, *Csüry István* és *Várady Szabó László* jelentkeztek munkára Szabó György igazgatóhelyettesnél, akik a továbbiakban két berendelt középiskolai tanárnő és két altiszt segítségével látták el a mindennapi teendőket, ami akkortájt nagyrészt a háborús károk kezeléséből, állagmegóvásból állt, s csak kisebb részben irányult a katalogizálásra és

az olvasószolgálatra. Az évekig tartó fűtésihiány miatt a téli hónapokban csökkentett munkaidőben, korlátozott mértékű szolgáltatásokat lehetett nyújtani. Könyvtári költségvetés egyáltalán nem volt; az egyetemi beiratkozási díjak töredék hányada jutott ellátmányul, ami nem tette lehetővé a beszerző munkát, még kisebb kiadásokra is kevésnek bizonyult.⁶

Az Egyetem Könyvtári Bizottsága, amelynek ezekben az években – többek között – *Flachbart Ernő*, a kiváló nemzetközi jogász, *Sántha Kálmán* ideggyógyász professzor, *Török István* teológiai tanár, *Bárczi Géza* nyelvészprofesszor voltak a tagjai, időről időre foglalkozott a könyvtár égető problémáival. Az ülések jegyzőkönyvei arról tanúskodnak, hogy megértéssel és nagy felelősséggel keresték a megoldást mind az anyagi gondok enyhítésére, mind a megfelelő igazgató személyére. Különösen előtérbe került ez a probléma 1947 decemberében, amikor Kondor Imrét az egyetem filozófiaprofesszorává nevezték ki. A Könyvtári Bizottság jól látta, hogy az intézmény élére befolyásos, ismert szakembert kellene állítani: Hankiss Jánost többször felkérték, de ő mindannyiszor hangsúlyozta, hogy csak ideiglenesen vállalja a feladatot. Az akkor még minisztériumi osztálytanácsos, *Módis László* is kereken visszautasította a megkeresést.⁷

A gyorsan változó politikai viszonyokra jellemző módon, a minisztérium által kiírt könyvtár-igazgatói pályázatra 1948 nyarán már olyan jeles tudós és közéleti személyiség is beadta pályázatát, mint *Balogh István*, Hajdú vármegye főispánja. A pályázatok véleményezésekor elsőként *Balogh István*, második jelöltként a szintén pályázó fiatal Csűry István kapott támogatást a Könyvtári Bizottságtól.⁸

A Debrecenben jól ismert Kovács Máté nem nyújtott be pályázatot, s őt a Könyvtári Bizottság sem kereste meg, hiszen a Nemzeti Parasztpárt politikusaként a Kultuszminisztérium államtitkára volt – helyzete stabilnak tűnt. Csakhogy ezt követően felgyorsultak az események, s a hatalom minden vonatkozásban a kommunisták kezébe került: 1948 nyarán egyesült a Kommunista és a Szociáldemokrata Párt, néhány nap múlva az országgyűlés elfogadta az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényt, ősszel felállították az Államvédelmi Hatóságot, elkezdődtek a koncepciók percek, karácsonyra már Mindszenty herceg-

prímás letartóztatása is megtörtént. A tisztogatás elérte a minisztériumokat, közigazgatási szerveket. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elvileg még a Kiszgazdapárt kezében volt, *Ortutay Gyula* vezetése alatt, de talán éppen ezért kellett távoznia onnan több kiváló szakembernek. A távozók sorsa nem volt közömbös a minisztérium számára. Valószínű, hogy a minisztériumi munkatársak jószándéka, tisztessége, tájékozottsága és Kovács Máté szándéka alakította úgy a dolgokat, hogy az időközben múzeumigazgatóvá kinevezett *Balogh István* helyett a minisztérium 1949. április 15-i telefonértesítése szerint, Kovács Máté könyvtárigazgatói kinevezését tartanák kívánatosnak. Az ügyben összehívott rendkívüli tanácsülés és a Könyvtári Bizottság őszinte örömmel fogadta ezt a megoldást és egyöntetűen támogatta Kovács Máté meghívását a könyvtárigazgatói állásra, akinek kiváló szervezőképességétől és aktivitásától – a bizottsági jegyzőkönyv tanúsága szerint – a könyvtár felvirágoztatását bizvást remélték.⁹

Kovács Máté tulajdonképpen hazajött Debrecenbe, az egyetemre, hiszen itt végezte tanulmányait, itt gyakornokoskodott a könyvtárban, munkatársa volt a debreceni nyári egyetemnek, tanára az egyetem gyakorló gimnáziumának, s tanított a francia tanszéken is. Talán tudott valamit az Egyetemi Könyvtár háború utáni nyomorúságos állapotáról is, de ami ennél bizonyosabb: látta azokat a lehetőségeket, amelyek egy nagy és korszerű könyvtárban megvalósíthatók. Debrecenbe jövelekor lényegében csak a könyvtár épülete adta a kereteket és néhány lelkes, öntevékeny szakember segítségére számíthatott.¹⁰ Figelemre méltó, hogy az évek óta igazgatói teendőkhöz bevont és az igazgatói pályázaton induló Csűry István milyen lelkesen fogadta és önzetlenül segítette az új vezetőt. Nem voltak egymás számára ismeretlenek. Mindkettőjük emberiségére jellemző, hogy nem a félreállított méltóság és a csalódott igazgatójelölt sértettsége ütközött, hanem tenniakarásuk, ambícióik találkoztak. Kölcsönös bizalom és őszinte barátság alakult ki közöttük, amire nagy szükség volt, hiszen Kovács Mátét nemcsak a családja, hanem egyéb kötelezettségei is a fővároshoz kötötték, nem tölthette teljes munkaidejét Debrecenben. Csűry István viszont világosan látta, hogy a könyvtár érdeke az évek óta tartó kilátástalanság után azt kí-

vánja, hogy nagy tapasztalatú, ismert és közmegebecsülésnek örvendő igazgató vezesse, aki szakmai tekintélyét, összekötötteseit is használhatja a könyvtár ügyeiben.

Kovács Máté rendkívül rövid idő alatt tájékozódott a könyvtár legfontosabb dolgaiban, felmérte a feladatokat, tájékoztatta a tennivalókról felelőseket, benyújtotta alapos indoklással a könyvtár igényeit és hozzáfogott azokhoz a teendőkhöz, amelyek a meglévő feltételek mellett elvégezhetőnek látszottak.¹¹ Legsürgetőbb feladatának tartotta, hogy megfelelő számú és képzettségű könyvtári munkaerőről gondoskodjék. Az állandó alkalmazottak mellé rövid időn belül sikerült elérnie a kilenc alkalmilag foglalkoztatott könyvtári dolgozó véglegesítését.¹²

A könyvtári helyiségek visszavételében már 1949 őszén jelentős eredményre jutott: a nagy olvasóteremből és a hozzá kapcsolódó előtérből elköltöztették az ideiglenesen odatelepített Pedagógiai Főiskolát, s a könyvtárosok rohammunkával kitakarították, berendezték azokat, majd a raktári könyvek ésszerű átrendezését is elvégezték. Folytatódott a már korábban megkezdett szakkatalógus-szerkesztés, a feldolgozatlan állomány katalogizálása, a nemkívánatos irodalom zárolása. Terv készült a tanszéki könyvtárak feldolgozására, a beszerzések ésszerűsítésére, a teljes gyűjtemény többszempon্তু felülvizsgálatára, könyvtártechnikai eszközök beszerzésére.

1950-ben már részletesen kidolgozott jelentés ment a minisztériumba a Debreceni Egyetemi Könyvtár építési és felszerelési hiányairól, valamint a könyvtár működését zavaró egyéb nehézségekről.¹³ Ennek eredményeképpen fokozatosan sikerült elérni a még befejezetlen raktárszintek kialakítását, raktári lift beszerelését, a könyvkölcsönző kiépítését, az olvasóterem bebútorozását, írógépek, könyvhordó kocsik, könyvkötésműszerei eszközök beszerzését. A jelentésben mintegy tíz fővel történő létszámbővítés szükségessége, valamint a korábbinál jóval magasabb költségvetési igény fogalmazódott meg.

A minisztérium számára készített jelentés tényszerű, korrekt, alaposan indokolt, meggyőző erejű. A támogatás nagyrészt ennek is köszönhető.

Közben, természetesen – ahogy azokban az időkben szokásos volt – erősen folyt a propagandamunka, azaz a tudományos könyvtár népszerűsítése a „dolgozó tömegek” előtt. A könyvtáro-

sok újságokban és a szakajtóban írtak azokról a lehetőségekről, amelyeket az egyetemi könyvtárosok és a könyvtár nyújtani tud olvasóinak, s ha ez kevésnek bizonyult, kimentek az iskolákba, üzemekbe előszóval hívni az olvasókat.

A könyvtári iratok egy része a munka ésszerűsítéséről, a munkaszervezés optimalizálásáról szól, szakmailag meggyőző módon – más részük a munkaversenyben elért eredményekről tudósít. Különös, kétarcú világ tárul elénk: kiváló képességű, nagy tudású és rendkívüli szorgalommal dolgozó elődeink szép példája és sok-sok terhe, amivel egy embertelen kor nehezítette életüket. Reggel „Szabad Nép félóra”, a déli ebédszünetben kötelező röpgyűlés a generalisszimusz életrajzána tanulmányozására. Kovács Máté a haszontalan szemináriumozás mellett, olykor helyette, szakmai előadásokat szervezett, szaktanfolyamot az egyetemi könyvtárosok, tanszéki könyvtárosok és más intézmények könyvtárosai számára. Az Egyetemi Könyvtár tudományos dolgozói hírnevet szerezhetek cikkeikkel, előadásaikkal, könyvtári vizsgálatokban való részvételükkel. Az igazgató elérte, hogy az Egyetemi Könyvtárra oda kellett figyelni, adott rá, hogy minden fontos eseményen képviseltesse magát az intézmény.¹⁴

Közben a könyvtár feladatai folyamatosan szaporodtak, a rendszeresen kapott beszerzési keret átgondolt és jól szervezett gyarapító munkát igényelt.

A nemzeti tulajdonba vett könyvek sorsa a nagykönyvtárak szakértelmére bízott. A főúri könyvgyűjtemények, az egyesületi és szerzetesrendi könyvtárak felbecsülhetetlen értékei valóságos mentőakciót kívántak, hiszen a gyermekotthonná, iparitanuló-intézetté átalakított kastélyok, rendházak kiürítése sürgős volt. Az Országos Könyvtári Központtól szinte az egész tiszántúli régió területére Kovács Máté kapta a megbízást a számos értékes gyűjtemény átvételére.

A könyvtári alkalmazottak egy része gyakran úton volt, teherautószámra hordták be a nemzeti tulajdonba vett könyveket. Megbízólevelek és átvételi elismervények tanúskodnak arról, hogy ezt a korántsem kellemes feladatot milyen körültekintő gondossággal és tapintattal bonyolították le Kovács Máté munkatársai. A szállítmányok kezelése nemcsak szakmai hozzáértést, hanem kemény fizikai igénybevételt is jelentett, hiszen a te-

herautók fel- és lepakolása, sokszor éjszakába nyúlóan, szintén a könyvtárosok feladata volt. Kovács Máté érvein és a Könyvtári Központ megbízottainak jóindulatán múltott, hogy az idekerült könyvállomány jelentős és nagyértékű hányada az Egyetemi Könyvtár tulajdonába kerülhetett.¹⁵

Sajátos módja volt az értékmentésnek a MÉH-telepek papírhulladék-raktáraiból való könyválogatás, amelyet folyamatosan végeztek az egyetemi könyvtárosok.¹⁶

A gyűjtemény gyarapodása, a feladatok sokasodása növelte az Egyetemi Könyvtár tekintélyét. Az egyetemi oktatás könyvtári támogatásán túl vállalt könyvtári funkciók, különösen a táj-könyvtárral szemben támasztott igények többszöri felvetése a magyar könyvtárügy irányítóit meggyőzték arról, hogy a Tiszántúl területére kiterjedő tudományos és szakkönyvtári szolgáltatások eredményes végzéséhez nagyobb mértékű támogatást kell adniok a Debreceni Egyetemi Könyvtárnak. Ennek a támogatásnak az első, nagyobb jelentőségű megnyilvánulása a könyvtári dolgozók létszámának bővítése volt. Már 1950-ben újabb munkatársak érkeztek, részben magukkal hozott státussal, mint *Módis László*, illetve *Varga László*, továbbá *Kónya Károly* könyvkötő mester, aki teljes műhelyfelszereléssel szegődött a könyvtár szolgálatába. 1951-ben újabb hét fővel gyarapodott a könyvtári dolgozók száma. *Malder Sándort* a református egyház szolgálatából kérte ki Kovács Máté, *Szabó Ambrus* pedig *Erdei Ferenc* személyes közbenjárására kapott kinevezést. Ekkor kezdte könyvtári pályafutását *Bakos Zoltánné*, *Juhász Gézánné*, *Polyvás Istvánné*, *Varga Zoltánné*. Az új alkalmazások egy részénél nem a könyvtár igazgatójának szempontjai érvényesültek, de a kinevezésekkel olyan gesztust tett, amely a későbbiek során sokat használt a könyvtárnak.¹⁷

Kovács Máté értékmentő törekvései a személyzeti politikában különösen 1952-ben érvényesültek, a nagy létszámfejlesztéskor volt alkalma arra, hogy az általa jól ismert, szakmailag nagyra értékelt, sok esetben állástalan vagy éppen félreállított értelmiségiek közül többeket alkalmazzon. Évek múlva úgy emlegettük ezt a gárdát, mint „Kovács Máté nagy öregjeit”, akikre ma is tisztelettel emlékezünk, hiszen alapozó munkájuk évtizedekre meghatározta egy-egy könyvtári terület működését.¹⁸ Közülük csak né-

hányat említek: *Bertók Lajost*, *Hankiss Jánost*, *Nánay Bélát*, *Péterffy Lászlót*, *Szabó Istvánt*, *Ember Ernőt*, *Pákozdy Ferencet* és *Molnár Pált*, akit már a távozása után segített be a könyvtárba Kovács Máté. A nagy öregek mellett fiatalokkal is bővült a kör, közülük többen a könyvtáros szakmában vagy azon kívül váltak ismertté, mint *Futala Tibor*, *Merényi László*, *Balla Lajos*, *Bata Imre*.

A nagyarányú létszámfejlesztés mellett legnagyobb jelentősége a második kötelespéldányszor ideirányításának volt. A 213/1951. december 18-án hozott törvényerejű rendelet, amely a hazai tudományos könyvtárak közül a Debreceni Egyetemi Könyvtárat emelte az Országos Széchényi Könyvtár mellé második teljes körű kötelespéldány-gyűjtőhellyé, a könyvtár évi jelentése szerint újabb feladatok elé állította ugyan az intézményt, de más oldalról nagy elismerést jelentett; az éveken át jól végzett munka megbecsülését.¹⁹

Huszedik századi történelmünk ellentmondásainak különös példája az, hogy míg az ország egyre nehezebb helyzetbe került, egy vidéki könyvtár számára a nagyarányú fejlődés perspektívája és realitása bontakozott ki, mert nem lehet elfelejtkezni arról, hogy 1951-ben ismét jegyrendszer lépett életbe, március 15-ét közönséges munkanappá nyilvánították, *Zöld Sándor* belügyminiszter önként menekült a halálba, folytatódott az egykori középosztály üldözése kitelepítésekkel, újabb perekkel, büntető táborokkal. Az üldözés elérte a kommunista vezetőket is, általánossá vált a bizonytalanság és a félelem, de az élet nem állhatott meg, sőt a hajszolt munkaversenyben valódi eredmények is születtek.

A Kovács Máté irányította Egyetemi Könyvtár történeténél maradvá, talán nem érdektelen emlékeztetni arra, hogy a könyvtári tevékenységek szétválasztása, osztályok, munkacsoportok szervezése, a munkafolyamatok ésszerű sorrendje, az eredmények nyilvántartása ekkor alakult ki.²⁰

A könyvtár igyekezett a kutatómunka számára jobb körülményeket teremteni, mind az egyetemi oktatók, mind a könyvtárban foglalkoztatott tudós elmék számára. A tudományos kutatásokkal is foglalkozó könyvtárosok az Egyetemi Könyvtár évkönyvének megindításával publikációs lehetőséghez jutottak.²¹

A könyvtár igazgatójának egyre nagyobb szerepe lett a hazai szakmai közéletben. Számi-

tottak véleményére az egyetemi könyvtár szakos képzés reformjának tervezésénél is, ő készítette el az országos könyvtárhálózat korszerű kialakításának tervezetét, a debreceni műhelyben készült az utasítás a nemzeti tulajdonba vett könyvek hasznosításáról.²²

Az egykorú iratok és az akkori munkatársak emlékezete egybecsengően igazolják, hogy a könyvtár dolgozói és a vezetők között zavartalan volt az együttműködés és kölcsönös megértés uralkodott. Kellő belátással minden érdekelt megértette, hogy például célszerű összeállítani a Népművelési Minisztérium kívánságára a „Könyvek a klerikális reakció ellen” című annotált bibliográfiát, mert egy ilyen vállalkozás mintegy menlevelet adott másfajta bibliográfiai tevékenységhez is.

A híres, hirhadt tájbibliográfiai terveket mai szemmel nézve, észrevehető a tudós emberek cinkos összekacsintása: ha már megalomániás korban élünk, miért ne profitálhatna valamit ezen a könyvtár is! Írtak hát irreális terveket, s közben készíthették tudományosan megalapozott tanulmányaikat és bibliográfiáikat.²³

Az Egyetemi Könyvtár munkatársai számára Kovács Máté a külső körülményekhez képest kedvező viszonyokat teremtett, s a könyvtárosok megbízható és mozgósítható szellemi háttérrel biztosítottak az igazgató terveihez, tudományos vállalkozásaihoz.

A külföldi könyvek és folyóiratok beszerzése körül tapasztalt problémák előtérbe helyezték a könyvtárak közötti együttműködés szervezett formái megteremtésének szükségességét. A közművelődési könyvtárak patronálása csak egyik módja volt az együttműködésnek, ennek gyakorlati teendőiből is bőven kivette részét az Egyetemi Könyvtár, de ami fontosabb: a hazai könyvtári hálózat funkcióinak elméleti megalapozása, a központi nyilvántartások megszervezése, a könyvtárak cserekapcsolatainak, a könyvtárközi kölcsönzés rendszerének kibővítése, megerősítése jelentette azokat a tárgyköröket, amelyeknek kidolgozásában döntő szerep hárult Kovács Mátéra, aki az Egyetemi Könyvtár munkatársainak bevonásával készítette azokat a terveket, amelyek a dolgokat szakmailag helyes irányba terelték.²⁴

Kovács Máté a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatójaként a hazai könyvtárügy nélkülöz-

hetetlen vezéregyéniségévé vált. Egy nagykönyvtár élén szembekerült minden olyan elméleti és gyakorlati problémával, amely általánosan érvényes volt és megoldásra várt. Problémaérzékenysége, koncepciózus gondolkodása, taktikai érzéke, európai kitekintése, szellemileg ösztönző munkatársi környezete egyaránt segítette abban, hogy egy embertelen korszakban is maradandó értékeket alkothasson.

Azt hiszem, bátran eltekinthetünk attól, hogy amit tett, azt a korszak hangzatos szóhasználata szerint a „szocialista könyvtárügy”-ért tette – a szocialista jelzővel ugyanis szabad utat lehetett csinálni az ésszerű és korszerű megoldásoknak – minden bizonnyal tudták ezt többen azok közül is, akik magasabb beosztást töltöttek be az akkori művelődéspolitikában, s támogatták Kovács Mátét. Akkoriban még nem vált általánossá az „írastudók árulása”: mert elég lett volna a magános szándék egy olyan együttműködési szerződéshez, mint amilyen a Debreceni Egyetemi Könyvtár és a Református Kollégium Nagykönyvtára között létrejött, s aminek a gyökerei 1953-ig nyúlnak vissza? (Az érintettek immár négy évtizede folytatják eredményesen együttműködésüket.)

A hazai könyvtárügy jogi szabályozásának szükségessége és megoldása már az 1950-es évek eleje óta foglalkoztatta Kovács Mátét és a vele együttgondolkodó debreceni egyetemi könyvtárosokat. Az 1956-os könyvtári törvény koncepciója, tervei is itt alakultak a debreceni műhelyben.²⁵

A magyar könyvtári közéletben 1952-től fokozott mértékben jelenlévő Kovács Máté, akit időközben a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának vezetésével is megbíztak, immár más nagykönyvtár tapasztalait, igényeit is megismerte, s ezzel is bővítette a debreceniek látókörét; mind az országos, mind a helyi tervekbe beépültek a legfontosabb tanulságok.

Kovács Máté lényegében minden fontos szakmai és közéleti fórumon képviselte a könyvtárügyet és a Debreceni Egyetemi Könyvtár érdekeit, tagja volt az Országos Könyvtári Tanácsnak, s ami helyi viszonyok között igen fontos, az Egyetemi Tanácsnak is. Sem azt megelőzően, sem később nem volt olyan zavartalan jó viszony a könyvtár és az egyetem vezetése között, mint Kovács Máté idejében. A könyvtár tudatosan törekedett arra, hogy gyűjteményének fejlesztésé-

vel, szolgáltatásainak sokszínűségével partnerként támogassa az egyetemen folyó oktató- és kutatómunkát. Az 1953-ban életre hívott tudományos és bibliográfiai munkaközösség elsődülő feladata az egyetemi, ezt követő feladata a táj- könyvtári funkciók magasabb szintű ellátása volt.

A Magyar Tudományos Akadémia által támogatott Magyar Enciklopédia főszerkesztőjeként Kovács Máté munkatársait is bevonta az előmunkálatokba. Az általa különösen fontosnak tartott könyvtártudomány szakterületeinek kidolgozására Csüry Istvánt és az akkor akadémiai könyvtáros Fülöp Gézát kérte fel. Az általuk készített szinopszis eredeti rendeltetésén túl azzal a jelentőséggel is bírta, hogy bizonyította a magyar könyvtárosok újabb nemzedékének rátermettségét, szakmai hozzáértését.²⁶

Egykori munkatársai nemcsak főnöküknek, hanem mesterüknek is tekintették. Csüry István sokszor hangoztatta Kovács Máté nagy érdemét, nevezetesen, hogy lehetett tőle tanulni és hagyta az embereket dolgozni. A rá mindig szívesen emlékezőktől tudom, hogy a nagy horderejű szakmai problémák, tudományos témák, közéleti ügyek mellett is volt figyelme a munkatársak egyéni gondjaira. Kiváló pedagógiai és pszichológiai érzékeléssel ismert fel az emberek kvalitásait és korlátait. A helyzet megkívánta határozottsággal vagy körültekintő tapintattal avatkozott az ügyekbe, mindig célratorően és ritkán eredménytelenül. Olyan emberi tulajdonságok tették nemessé, amelyek kiveszöben vannak, nemcsak tudta, hanem gyakorolta is a tisztelet, a hála és a szeretet gesztusait. Gondoljunk csak Hankiss professzorhoz fűződő kapcsolatára, akit mesterének tekintett, s talán példaképének is. A változó időkben változatlan tisztelettel nőtt fel tanítványból becsülő kollégává és amikor a sors úgy hozta, önzetlen támogatóvá, segítővé. Bizalmát, őszinte barátságát példázza Csüry Istvánnal való kapcsolata. Mint ismert, 1956. október 1-jén, Kovács Máté távozása után, Csüry István lett a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója. Jóllehet Csüry István a könyvtárigazgatás minden területén jártasságot szerzett nemcsak Kovács Máté idejében, hanem azt megelőzően is, mégis nagyon magára maradt volna a gondokkal, ha nem érezhette volna, hogy abszolút bizalommal lehet Kovács Máté iránt, aki továbbra is érdeklődéssel, féltő gonddal és

jótanácsokkal támogatta a könyvtárat, a munkatársakat és az igazgatót.

Kovács Máté az 1949 utáni években olyan könyvtárat alkotott a Debreceni Egyetemi Könyvtárból, amely az 1950-es évek közepére mintául szolgált valamennyi hazai tudományos nagykönyvtárnak. Állománya 1956-ra mintegy megháromszorozódott, meghaladta a milliós nagyságrendet. Az évi olvasóforgalom az 1948-ban regisztrált 5000 fővel szemben 1956-ban több, mint 100 000-re emelkedett. Még ennél is nagyobb arányú volt az olvasók által használt könyvek számának emelkedése. Mindez a célszerű munkaszervezésnek, a megfelelő számú és képzettségű szakembernek volt köszönhető. Az Egyetemi Könyvtár az 1950-es évek derekán már úgy működött, hogy az igazgató más irányú elfoglaltságai, hosszabb távollétei sem okoztak zavart a munkafolyamatokban.²⁷

Kovács Máté távozását mindazonáltal nehezen élte meg a könyvtár, mert miközben belső fejlődése töretlenül haladt, a külső viszonyok válságosra fordultak. Ismerve a forradalom és az azt követő idők történéseit, nem nehéz elképzelni, mit jelenthetett mindazt megóvni, ami Kovács Máté idejében kiépült. Azt hiszem, nem kisebbítem az utódok érdemeit, ha úgy fogalmazok, hogy az elkövetkező évek nehézségeinek leküzdésében is része volt. Része volt azzal, hogy szakmailag, emberileg kiválóan felkészült utódot segített felnőni, hogy szelleméből valamit itthagyt, s ha szükség volt rá, később is készségesen segített.

Jegyzetek

1. FÜLÖP Géza: Kovács Máté pályája, művelődés- és könyvtárpolitikai tevékenysége. – FUTALA Tibor: Kovács Máté és a magyar könyvtárügy. In: Kovács Máté emlékkönyv. - Magyar Könyvtárosok Egyesülete, Bp. 1983. 260 p.
2. 1996. jún. 1-jétől a Debreceni Egyetemi Könyvtár irattára 1916-1986-tal bezáródóan a Debreceni Egyetemi Könyvtár Kézirattárának kezelésébe került, a hivatkozásoknál az egykorú iktatószám szerepel, a DEK Irattár jelzet után.
3. Kinevezési és alkalmazási okirat, Ortutay Gyula aláírásával, Budapest, 1949. április 21. Sorszáma 3238. Iktatószáma: VKM 217.901/1949.-VI/2.

4. Jegyzőkönyv ... a debreceni Egyetem Könyvtári Bizottsága 1945. júl. 19-én tartott ... üléséről.
5. Jegyzőkönyv ... a Debreceni Egyetem Könyvtári Bizottsága 1947. febr. 4-én és febr. 12-én tartott ... üléséről. DEK Irattár, Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei, 1945-1951.
6. Jelentés a Könyvtár működéséről és gyarapodásáról, 1947. jan. 7. DEK Irattár, 2/1947.
7. Jegyzőkönyv ... a Debreceni Egyetem Könyvtári Bizottsága 1947. ápr. 12-én, máj. 2-án, jún. 6-án, okt. 18-án és dec. 9-én ... tartott ... üléséről. DEK Irattár, Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei, 1945-1951.
8. Jegyzőkönyv ... a debreceni Egyetemi Könyvtári Bizottság 1948. jún. 4-én és jún. 24-én tartott ... üléséről. DEK Irattár, Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei, 1945-1951.
9. Jegyzőkönyv ... a debreceni Egyetemi Könyvtári Bizottság 1949. ápr. 20-án tartott ... üléséről. DEK Irattár, Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei, 1945-1951.
10. Jelentés a Debreceni Tudományegyetem Könyvtárának 1946-1947. évi működéséről. DEK Irattár, 205/1947.
11. A könyvtárigazgató ... jelentése ... és az Egyetemi Könyvtár 1950-re szóló munkaterve, 1949. dec. 6. Melléklet a Könyvtári Bizottság 1949. dec. 6-i ülésének jegyzőkönyvéhez. DEK Irattár. Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei, 1945-1951., valamint Kovács Máté levelei Szántó György miniszteriumi főosztályfőnökhöz, 1949. jún. 22-i és 1949. aug. 16-i dátummal (melléklet a Könyvtári Bizottság 1949. aug. 23-i ülésének jegyzőkönyvéhez). DEK Irattár. Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei, 1945-1951.
12. Jelentés a debreceni Egyetemi Könyvtár 1949. évi munkálatairól, üzembracionalizálásbeli előmeneteléről, munkaeredményeiről és rendkívüli munkálatairól. DEK Irattár, 19/1950.
13. Jelentés a Debreceni Egyetemi Könyvtár építkezési és felszerelési hiányosságairól, valamint a könyvtár jó működését zavaró egyéb nehézségekről. DEK Irattár, 491/1950.
Felterjesztés az Országos Könyvtári Központoz a könyvtári helyiségek racionális kihasználása tárgyában. DEK Irattár, 691/1950.
14. Helyzetkép a Debreceni Egyetemi Könyvtár állapotáról, 1949-1950. (Csüry István fogalmazványa). DEK Irattár, 520/1950., valamint
Tudósítás a debreceni Egyetemi Könyvtárról és Hírek a debreceni Egyetemi Könyvtárból (sajtócikk-fogalmazványok). DEK Irattár, 407/1950.
15. Átirat az Országos Könyvtári Központtól Kovács Máténak „Kallódó magánkönyvtárak sorsa” tárgyában. Bp. 1951. aug. 17. és: Utasítás a nemzeti tulajdonba vett könyvanyag felhasználásáról. DEK Irattár, 50/1951.
16. Felterjesztés az Országos Könyvtári Központoz a megsemmisülésnek kitétt könyvanyag védelme tárgyában. DEK Irattár, 132/1951.
17. Jelentés az 1951. november havi személyzeti változásról. DEK Irattár, 430/1951.
Szabó Ambrus kinevezése, Erdei Ferenc ajánló sorai. DEK Irattár, 256/1951.
18. Összefoglaló jelentés a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának 1952. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról. - [Debrecen, 1953.] soksz. 23 l.
19. Előzményekről: Felterjesztés az Országos Könyvtári Központoz a köteles- és följelölt példány elosztása tárgyában. DEK Irattár, 731/1950.
A könyvtári katalóguscédulák egységes központi elkészítésével és terjesztésével kapcsolatos problémákról, Kovács Máté vitaindító vázlatja. DEK Irattár, 189/1951., valamint:
Átirat az Országos Könyvtári Központnak a kötelezpéldányrendelet végrehajtása tárgyában, 1952. jan. 8. DEK Irattár, 11/1952.
20. Összefoglaló jelentés a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára 1953. évi működéséről. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1953. - Debrecen, 1954. 7-58.l.
21. KOVÁCS Máté: Bevezető. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1953. - Debrecen, 1954. 5-6.l.
22. KOVÁCS Máté: A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszerű kérdései. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1953. - Debrecen, 1954. 59-136.l.
23. CSÜRY István: A könyvtári kutatások debreceni műhelye, 1950-1975. In: Könyvtári Figyelő, 1976. 1-2.sz. 9-24.l.
24. KOVÁCS Máté: Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1954/I.r. - Debrecen, 1955. 109-143.l.
KOVÁCS Máté: Egyetemi és főiskolai könyvtáraink korszerű feladatai és szervezeti kapcsolatai. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1955/II.r. - Debrecen, 1956. 20-90.l.
25. KOVÁCS Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. In: Magyar Könyvszemle, 1956. 3.sz. 181-201.l.
26. Könyvtártudomány. Összeállította Csüry István, szerkesztő: Fülöp Géza. - H.n. [1956] soksz. 82 l. DEK Kézirat, Csüry István hagyaték, Cikkek, tanulmányok, 2. doboz
27. A Debreceni Egyetemi Könyvtár története számokban, 1916-1952. - [Debrecen, 1953.] soksz. [18] l., valamint:
Összefoglaló jelentés a Debreceni Egyetemi Könyvtár 1956. évi működéséről. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1956. - Debrecen, 1957. 5-23.l.